

Het kerklied

1. Inleiding

Op het gebied van het kerklied hebben onze kerken in vrij korte tijd een ingrijpende verandering ondergaan. In mijn kinderjaren – de vijftiger jaren van de vorige eeuw – toen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) (GKV) nog ongedeeld waren, werden in de eredienst hoofdzakelijk psalmen gezongen in de berijming van 1773. Daarnaast was een klein bundeltje van 29 gezangen in gebruik, nog voor de Vrijmaking vastgesteld door de Synode van Middelburg van 1933. Maar er waren toen ook meerdere kerken die van deze 20 gezangen niet meer zongen dan de eerste negen¹⁾. Bovendien werden de psalmen in veel gemeenten nog gezongen 'op hele noten'. Aarzelend kwam toen het zogenaamde 'ritmisch zingen' op gang. Ook in de beginjaren van de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) was dat de stand van zaken in de meeste kerken van ons kerkverband, hoewel er toen in nog maar weinig erediensten niet-ritmisch gezongen werd.

Toen in 1973, een jaar nadat ik voor het eerst als predikant bevestigd was in de gemeente van Deventer, het Liedboek voor de Kerken (LvK) verscheen, kwam in onze kerken vrijwel meteen de discussie op gang of ook wij daar gebruik van zouden maken. De nieuwe psalmberijming, waaraan trouwens destijds vanuit de GKV was meegewerkt, werd toen al gauw vrij algemeen onder ons aanvaard. De Landelijke Vergadering (LV) van Wezep, 1978/9, nam met een voor onze kerken typerende houding het besluit dat het gebruik van de berijming van 1973 'naast de berijming van 1773 (oude berijming) in de vrijheid van de kerken staat'. Daarnaast riep deze LV een commissie in het leven met de opdracht onderzoek te doen naar de wenselijkheid en uitbreiding van het gezangenrepertoire. Dit gebeurde niet zonder protest van diegenen, die zich voor de liederen in de eredienst het liefst tot het zingen van alleen de psalmen beperkten.

Tien jaar later nam de LV van Dronten, 1988, een voorstel over van een door eerdere LV's benoemde commissie om een selectie van ruim tweehonderd gezangen uit het LvK vrij te geven voor gebruik in de eredienst. Daarnaast werd ook nog een 'aanvullende bundel' als acceptabel aangemerkt. Deze bundel, met o.a. liederen van dichters uit eigen kring, wordt volgens het Jaaroverzicht 2003 in het Informatieboekje 2004 van onze kerken slechts in 10 gemeenten gebruikt²⁾.

Verdere besluitvorming op landelijk niveau is er sindsdien nauwelijks geweest. Wel zijn er namens onze kerken waarnemers benoemd in de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied om te komen tot een vernieuwd Liedboek 2000. Maar tot in 2004 is er op dit gebied nog geen concreet resultaat geboekt.

Inmiddels is de ontwikkeling op plaatselijk niveau wel doorgegaan. Volgens het genoemde Jaaroverzicht in het Informatieboekje 2004 voor de NGK wordt er in een groot aantal kerken gezongen uit de *Opwekkingsbundel* en uit de *Evangelische Liedbundel* (ELB - vijf jaar na verschijnen wordt het al in 44 gemeenten van de NGK gebruikt). Ook wordt gezongen uit bundels van *Johannes de Heer* en *ds. A.F. Troost*. En de liedbundel van *Taizé* wordt eveneens hier en daar gebruikt. Voor speciale kinderliederen, waarvoor ook meerdere gemeenten ruimte maken in de liturgie, wordt geput uit de bundels *Alles wordt Nieuw* van Hanna Lam en Wim ter Burg en uit de liederenschat van *Elly en Rikkert Zuiderveld*.

Het is duidelijk dat er in ruim dertig jaar heel wat is gebeurd. En ook al leeft hier en daar nog het verlangen naar terugkeer tot een tijd waarin er in dezen sprake was van een strakke regelgeving door meerdere vergaderingen, het is niet meer voor te stellen dat het daar ooit nog eens van komt. Zeker nu in steeds meer erediensten gebruik wordt gemaakt van een beamer is de mogelijkheid om te kust en te keur te gaan bij alles wat op het gebied van het geestelijk lied wordt aangeboden eindeloos groot geworden.

---

¹⁾ Dit negental, ook wel bekend als *Enige Gezangen*, bestond uit een berijming van de Decaloog, de berijmde lofzangen van Maria, Zacharias en Simeon, een berijming van het Onze Vader en één van het Apostolicum, een bedezang voor de predikatie en een morgen- en een avondzang.

²⁾ Informatieboekje voor de Nederlands Gereformeerde Kerken, onder redactie van drs. M.H.T. Biewenga, 2004, blz. 197.

Een nadeel van een gebrek aan centrale regelgeving is, dat iedere gemeente en ieder onmiddellijk verantwoordelijke voor de eredienst nu zelf moet bepalen welke liederen wel en welke niet voor gebruik in aanmerking komen. En dat vereist inzicht in de criteria om dat uit te kunnen maken. Die criteria hebben zowel te maken met de tekst als met de muziek van de te zingen liederen. Deze lezing is bedoeld als een hulpmiddel bij het vaststellen van die criteria. Maar omdat ik me op muzikaal gebied geen deskundige voel, zal dit aspect noodzakelijkerwijs onderbelicht blijven. Ik zal me er toe beperken hierover meer bevoegden aan het woord te laten.

Een ander nadeel is ook, dat door het grote aanbod van steeds weer nieuwe liederen er sprake is van een ongewenste vluchtigheid. Liederer moeten de kans krijgen ons eigen te worden, zodat we die kunnen overdenken en bewaren in ons hart. Ik ben bang dat de generatie, die een schat van psalmen en gezangen uit het hoofd kent, aan het uitsterven is. Al te gemakkelijk worden onder het motto 'Zingt de HERE een nieuw lied!' telkens weer nieuwe liederen op het repertoire van de gemeente gezet. Maar kerkliederen moeten niet onderhevig zijn aan de laatste mode. Als het goed is moeten ze een tijd lang mee kunnen gaan. En juist liederen die niet zo gauw 'stuk' worden gezongen en niet aan slijtage onderhevig zijn, bewijzen daardoor hun kwaliteit voor de gemeentezang.

2. Geschiedenis

In (te) kort bestek geef ik eerst iets van de geschiedenis van het kerklied door³⁾. Het volk van God heeft altijd gezongen. Niet voor niets bevat het Woord van God een grote liederenschat in het Psalmboek. Maar ook daarbuiten komen we meerdere liederen tegen.

2.1 Vroege kerk en Middeleeuwen

Vanaf het eerste begin maakten muziek en zang deel uit van de christelijke eredienst. Denk aan de opwekking van Paulus om 'met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen' God te danken. Volgens Zijlstra, medewerker aan een onlangs verschenen handboek over het kerklied, is het de vraag of dit een aanduiding is van verschillende genres, zoals die in later tijd bekend waren. 'De termen 'psalm' en 'hymne' duiden slechts 'geestelijk loflied' aan, zonder dat er aan een bepaalde vorm, inhoud of herkomst gedacht wordt'⁴⁾.

Over de gemeentezang in de eerste eeuwen is ons niet zoveel bekend. Zeker is dat in de tijd van Augustinus de gemeente psalmen zong. Dat gebeurde door een voorzanger, die de onberijmde psalm in zijn geheel zong, terwijl de gemeente voortdurend de gezongen verzen in een soort beurtzang herhaalde. Ook ontstond de gewoonte om een koor of de gemeente in twee helften te splitsen en elk van de helften afwisselend een psalmvers te laten reciteren, de zgn. antifonale zang.

Overigens was er bij Augustinus sprake van een zekere huiver voor muziek. Een goed lied moet een echo vinden in het geloofsleven, dus ook in het gevoel, zonder sentimenteel te worden. Ergens heeft Augustinus geschreven: 'Zo schommel ik heen en weer tussen overweging van het gevaar van het zingen als enkel genot en de heilzaamheid die er in kan zijn'⁵⁾. Het lied mag volgens Augustinus niet ontaarden in sentiment en zeker niet in onbestemde extase.

Voor de ontwikkeling van kerkliederen buiten de psalmen om is Ambrosius (ca. 340-397) van grote betekenis geweest. Hij wordt wel de vader van het westerse kerklied genoemd. In tegenstelling tot de onberijmde psalmen gaat het hier om strofische gezangen. Sommige van zijn hymnen hebben de eeuwen doorstaan. In het LvK zijn drie van zijn liederen opgenomen (253, 370 en 382).

In de Middeleeuwen maakt de gemeentezang een moeilijke periode door. Dit heeft met name te maken met de Gregoriaanse zangwijze, die steeds ingewikkelder van vorm wordt. Als gevolg daarvan gaat het koor de gemeente overheersen.

---

³⁾ Wie hierin geïnteresseerd is verwijst ik naar Jan Luth e.a., *Het Kerklied*. Een geschiedenis. Zoetermeer 2001.

⁴⁾ Marcel Zijlstra, *De vroege kerk en de Middeleeuwen* in Jan Luth e.a., *Het kerklied*, blz. 13.

⁵⁾ Ik las deze uitspraak zonder bronvermelding, maar ik vermoed dat ze afkomstig is uit de *Confessiones* van Augustinus.

2.2 Reformatie

De Reformatie heeft het lied weer aan de gemeente teruggegeven. De Schrift ging open en het geestelijk lied bloeide op. De vernieuwende kracht van het evangelie maakte de gemeente opnieuw tot zingende gemeente zonder bemiddeling van koor of priester en de Geest legde nieuwe liederen op de lippen. Met name Luther en Calvijn hebben er voor geijverd dat er ook op dit gebied een hervorming plaats vond.

In tegenstelling tot Augustinus kende Luther totaal geen angst dat muziek zou kunnen afleiden van het eigenlijke. Luther gaf muziek zelfs de eerste plaats na de theologie. Zijn visie was dat in de muziek de werkelijkheid van het evangelie hoorbaar werd en dat het evangelie de waarheid van de muziek verwoordt. Muziek is voor hem klankgeworden vreugde en die vreugde is de gestalte van het evangelie. Volgens Luther is er geen beter middel dan het lied om de gemeente bij de evangelieboodschap te betrekken. Het is lofzang, catechismus, gebed en verkondiging in één. Hij is dan ook een grote stimulator geweest voor componisten om goede melodieën te schrijven. Opmerkelijk is dat hij hierbij ook speciaal aan de jongeren dacht, die zo graag zingen en daarom ook wat goeds te zingen moeten hebben.

De 16e eeuw heeft een ware explosie van liedbundels gekend. En het is opvallend dat door de Roomse Inquisitie meer evangelische liedboeken zijn verbrand dan bijbels. In vele plaatsen was het pas goed duidelijk dat de Reformatie niet te keren was wanneer er gezongen werd in en buiten de kerk!

Ook Calvijn heeft zich met hart en ziel ingezet voor het kerklied. Hoewel hij beslist geen principieel tegenstander was van het zingen van gezangen, hadden de psalmen toch onmiskenbaar zijn voorkeur. Hij heeft zich daarom sterk ingezet voor het laten berijmen van de psalmen door de dichters Marot en De Bèze, zodat de gemeente de psalmen in haar eigen taal zou kunnen zingen. Deze berijmde teksten werden door enkele componisten op muziek gezet⁶⁾. Zingen is volgens Calvijn verkondigen. De gezongen verkondiging heeft voor hem zelfs nog meer kracht dan de gesproken verkondiging. Want wanneer aan een tekst een melodie is toegevoegd is de werking van zo'n tekst groter dan dat ze alleen maar gesproken wordt. De ervaring leert dat zingen het hart van de mensen in vlam zet en aanspoort om God te prijzen.

2.3 Na de Reformatie

In de tweede helft van de 16^e eeuw vindt er een verschuiving plaats. De kerkliederen uit de begintijd van de Reformatie worden gekenmerkt door de aanwezigheid van het ene centrum van God en zijn werk in Jezus Christus. Dat werk wordt in de gemeentezang beleden, verkondigd en geprezen. Maar van lieverlee komt er een tweede centrum bij: de gelovige zelf en zijn daad van geloven. Als voorbeeld hiervan is de lieddichter Philip Nicolai (1556-1608) te noemen. Hij is met name bekend door zijn lied *Wie schön leuchtet der Morgenstern*⁷⁾ (LvK 157). Maar juist ook in dit lied is de genoemde verschuiving te signaleren.

---

⁶⁾ De wijd verbreide gedachte dat de psalmmelodieën zouden teruggaan op destijds populaire deuntjes en chansons is inmiddels achterhaald. De meeste zijn originele scheppingen van met name Louis Bourgeois, Guillaume Franc en Maître Pierre. Overigens werden deze melodieën in het begin van de 17^e eeuw al door meerderen onzingbaar gevonden.

⁷⁾ Dit lied is alleen al door zijn opbouw zeer opmerkelijk. Vrij duidelijk is hierin een avondmaalsbeker te herkennen.

Hoe helder staat de morgenster
en straalt mij tegen van zover,
de luister van mijn leven.
Kom tot mij, zoon van David, kom,
mijn Koning en mijn Bruidegom,
mijn hart wil ik U geven.
Lieflijk,
vriendelijk,
schoon en heerlijk,
zo begeerlijk,
mild in 't geven,
stralend, vorstelijk verheven.

En deze ontwikkeling zet zich in de 17^e en 18^e eeuw, de periode van de opkomst en de bloei van het Piëtisme, voort met lieddichters als b.v. Paul Gerhardt (1607-1676). Joachim Neander (1650-1680), Gerhard Tersteegen (1697-1769) en Christian Fürchtegott Gellert (1715-1769), allen met meerdere liederen in het LvK vertegenwoordigd. Steeds meer verschuift in hun liederen het accent van het object van het geloof naar de gelovige zelf, die lijdt en strijd en twijfelt en getroost wordt en zich weer opricht. In de Reformatietijd was het hoofdthema van de liederen de verkondiging van Gods Woord als antwoord op de verkondiging. In de periode van het Piëtisme wordt de ervaring die de mens met het verkondigde Woord opdoet tot een neventhema, dat gaandeweg tot een zelfstandig thema wordt. En uiteindelijk wordt het zelfs een hoofdthema. Aldus Karl Barth, die verder over deze liedkunst zegt: "Gewiss ist auch diese Poesie nicht ohne Bekenntniss, nicht ohne Verkündigung; gewiss enthalten auch diese Lieder Sätze und ganze Strophen, die man ergriffen nicht nur von ihren Stimmungsgehalt, sondern auch von ihrem biblisch-reformatorischem Erkenntnisgehalt gerne liest und mitsingt. Aber im ganzen setzt doch ein beteiligtes Mitsingen dieser Lieder eine Christus gegenüber höchst selbstbewegte, höchst selbsttätige, höchst selbstgehobene Gemeinde voraus, nicht mehr – das ist nicht zu verkennen – jene einfach vom Hören des Worts im Glauben bewegte Gemeinde Luthers. Sie ist viel frömmer geworden als jene; sie verlangt viel mehr von sich selber; sie nimmt sich aber vor allem auch in ihrem religiösem Besitz sehr viel wichtiger und ernster. Kinder Gottes? Ja, aber dann schon auffallend weise, reife, nächstens aus der Schule zu entlassende, mit dem Vater schon ziemlich kameradschaftlich stehende Kinder" ⁸⁾.

2.4 19^e eeuw en de eerste helft van de 20^e eeuw

De eerste helft van de 19^e eeuw is een dieptepunt voor de kerkzang geweest. Representatief daarvoor is de bundel Evangelische Gezangen die in ons land in 1806 aan de kerken werd opgelegd. Het is deze bundel die mede de oorzaak is geworden van de Afscheiding in 1834 en die nog tot in onze tijd in grote delen van de gereformeerde gezindte voor een grote huiver voor het fenomeen gezangen heeft gezorgd. Ze werd gekenmerkt door een sterk rationalisme en een verwaterd piëtisme. De meeste liederen blijven steken in het menselijk vlak. De invoering van deze bundel werd daardoor voor de latere Afscheidenen een symptoom van het verval van de kerk. De eerste synoden van de Christelijke Gereformeerde Kerk verboden dan ook het zingen van gezangen.

In de Hervormde Kerk werd in de loop van de 19^e eeuw diverse malen geprobeerd de bundel Evangelische Gezangen te vernieuwen. Als gevolg van de richtingenstrijd binnen de Hervormde Kerk was het niet eenvoudig tot een resultaat te komen dat iedereen aansprak. In 1869 verscheen de *Vervolgbundel*, die echter niet overal in gebruik werd genomen. In 1892 werd nog eens een poging ondernomen om te komen tot een nieuw gezangboek. Na jaren van voorstellen en overleg kwam het tot de *Hervormde Bundel 1938*. Deze bundel werd gekenmerkt door meer voor-reformatorische en oud-Nederlandse liederen dan haar voorgangers. En opvallend was ook het groter aantal liederen van buitenlandse herkomst.

In de kerken van de Afscheiding werd, zoals gezegd, door de eerste synode het zingen van gezangen radicaal afgewezen. Maar later nam de weerstand af. Op bidstonden en zendingsfeesten samen met hervormde broeders zongen de afgescheidenen de goede gezangen van harte mee. Op de Synode van 1877 lag een verzoek om een liederenbundel van gereformeerd gehalte samen te stellen. Deze bundel was dan wel niet bedoeld voor de eredienst, maar voor gebruik op verenigingen en zondagsscholen. Een dergelijke bundel *Stem en snaren* verscheen in 1882. Het zingen van gezangen in de eredienst werd nog steeds tegengehouden met het argument dat in Gods huis niets dan Gods Woord mag worden gehoord. Dit standpunt werd ook door Abraham Kuyper met verve verdedigd. Men ging er overigens aan voorbij, dat ook in de berijmde psalmen een behoorlijk subjectief element kon liggen.

Ongetwijfeld heeft Nicolai, volgens J.P. Boendermaker, bij dit lied gedacht aan het Avondmaal, aan de innige ontmoeting met zijn Heiland aan het 'bruiloftsmaal van het Lam'. J.P. Boendermaker e.a., *De Lutherse traditie*, in: Jan Luth e.a., *Het Kerklied*, blz. 185.

⁸⁾ Karl Barth, *Kirchliche Dogmatik I/2*, 6^e druk, Zürich 1975, blz. 277.

Vanaf 1914 kwam de zaak van kerkzang en liturgie regelmatig ook op de synodetafel van de Gereformeerde Kerken. In 1920 was er een conceptbundel van 51 liederen. Uiteindelijk gaf de Synode van Middelburg, 1933, een bundel van 29 gezangen vrij.

2.5 Tweede helft 20^e eeuw

Daarmee was de deur opengezet voor het vrije kerklied, al was het nog maar op een kiertje. Maar nieuwe ontwikkelingen op dit gebied lieten zich niet meer tegenhouden, zodat in 1973 het LvK werd ingevoerd. Dit Liedboek was overigens het resultaat van een gemeenschappelijke inspanning vanuit verschillende kerkgemeenschappen, nl. de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch-Lutherse kerk, de Gereformeerde Kerken, de Nederlandse Hervormde Kerk en de Remonstrantse Broederschap.

Dit Liedboek voor de Kerken is zonder meer uniek te noemen, zeker ook vergeleken met vele buitenlandse bundels. In de eerste plaats is het opmerkelijk dat het hele Psalmboek is opgenomen als eerste deel van het LvK. Daarmee staat het bewust in de traditie van de Reformatie, die immers geïnspireerd door Calvijn koos voor het zingen van berijmde psalmen. De psalmberijming van het LvK is in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw gemaakt door een groep dichters, in nauwe samenwerking met elkaar: Willem Barnard (dichtersnaam Guillaume van der Graft), Ad den Besten, Klaas Heeroma (dichtersnaam Muus Jacobse), Jan Willem Schulte Nordholt en Jan Wit. Aanvankelijk was ook de bekende dichter Martinus Nijhoff bij het project betrokken tot zijn dood in 1953. Deze groep van dichters, die ook wel 'Het Landvolk' werd genoemd⁹⁾, ging daarbij uit van de oorspronkelijke Geneefse melodieën uit de 16^e eeuw. Het resultaat is een berijming van hoog poëtisch en literair niveau, een duidelijke verbetering van die van 1773.

Bijzonder is ook dat ruim een kwart van de Gezangen uit het LvK gevormd wordt door Bijbelliederen: berijmingen van bijbelgedeelten buiten het Psalmboek of duidelijk geënt op herkenbare bijbelteksten. Veel van deze liederen zijn van de hand van de dichters die ook de psalmen hebben berijmd. Dat er voor zo'n opmerkelijke hoeveelheid aan Bijbelliederen is gekozen hangt samen met de opvatting van de 'Landvolk-dichters' dat liederen vooral dienstbaar moeten zijn aan het belijden van de kerk. Sterker nog, deze liederen zijn een wezenlijke vorm van belijden van de kerk. Ze zijn gedicht als verkondiging van de Schriften, als bediening van het Woord. Dat de samenstellers van het LvK zich gebonden wilden weten aan het Woord komt ook duidelijk uit in het eerste gezang van de bundel, waarin bezongen wordt dat God het eerste en het laatste woord heeft.

*Zijn Woord is van het zijnde
oorsprong en doel en zin.*

Dit lied van Jan Wit kan worden gezien als het thema van het LvK. In dit en andere liederen van Jan Wit, zoals Gez. 305:

*Als 's Heren woord weerklinkt met macht
wordt aan het volk dat Hem verwacht
de ware troost gegeven...*

of Gez. 481:

*Wij danken U, o liefde groot,
dat Christus is gekomen.
Wij hebben in zijn stervensnood
uw diepste woord vernomen...*

---

⁹⁾ Deze naam kregen ze door een bundel gedichten, die ze gezamenlijk uitbrachten onder de titel *Het Landvolk*. Deze titel was ontleend aan een motto dat ze voor in de bundel hadden geplaatst, nl. een strofe uit het gedicht 'Het Rijntje' van Elias Anne Borger (1784-1820) bekend geworden uit de Camera Obscura van Nicolaas Beets: "Het landvolk, spelend aan zijn voet,/ brengt Vader Rijn den lentegroet".

wordt de objectiviteit van het woord van God benadrukt. "Het komt naar de gemeente toe, ongevraagd, overweldigend. Het wordt in de mond van de gemeente gelegd, het wordt in het eigen hart geschreven. Zo gaat de gemeente al zingend de dienst van het Woord verrichten (zie bijvoorbeeld Gezang 7, 102, 329, 476, 478). We zouden kunnen spreken van de spiritualiteit van het Woord, een door de Geest van Christus bewerkte, opgeroepen beleving: het woord van God raakt de mensen, die het zingend zich toeëigenen en doorgeven"¹⁰⁾.

Het is onmiskenbaar, dat het LvK het product is van een vernieuwingsbeweging in de kerk en in de theologie van de vorige eeuw, waaraan de naam van Karl Barth verbonden is. De dichters van de nieuwe berijming en van vele nieuwe liederen in het LvK waren door kennismaking met Barths theologie onder de indruk gekomen van de vernieuwende kracht van het Woord. En ook de bijzondere blijvende betekenis van het Oude Testament raakte hen diep. Vandaar de grote liefde voor de psalmen en voor de God van Israël.

Het LvK heeft in korte tijd de kerken veroverd. Ruim tweederde van de kerken in ons land heeft het vrijwel direct ingevoerd. Door diverse publicaties en programma's voor radio en tv werd aan het LvK veel bekendheid gegeven.

Maar naast positieve reacties was er ook al vanaf het eerste begin kritiek te horen. B.v. dat het LvK liederen zou bevatten die mensen van deze tijd totaal niet meer aanspreken vanwege de inhoud en/of de taal. De nieuwe melodieën zouden te gekunsteld zijn en de in oorspronkelijke vorm geres taureerde melodieën werden onzingbaar en elitair genoemd. Ook door ontwikkelingen in de theologie sinds 1973 waren er steeds meerderen die zich niet meer herkenden in het LvK, waarin de theologie van de plaatsvervanging en de verzoening door voldoening teveel zou domineren. En na de theologie van Barth e.a., waarin de nadruk gelegd werd op de objectiviteit van het Woord van God, keerden meerderen terug naar de theologie van de 19^e eeuw met haar grote aandacht voor de mens en zijn religieuze ervaring. En ook zij voelden zich daardoor minder verwant met het LvK.

Van orthodoxe zijde was de kritiek juist dat het LvK te onbijbels was. Aanhangers van de Gereformeerde Bond bijvoorbeeld vonden dat er teveel plaats was voor het dogma van de alverzoening en te weinig voor de toorn van God.

Verder kwam er kritiek op de eenzijdigheid van het LvK. Het LvK zou te masculien zijn en ook te kindonvriendelijk. Als aanvulling van het laatste tekort gingen veel kerken de bundels *Alles wordt nieuw* van Hanna Lam en Wim ter Burg gebruiken en later de liederenschat van Elly en Rikkert Zuiderveld en anderen.

Een ander kritiekpunt is dat het LvK teveel het hoofd en te weinig het hart aanspreekt. Deze eenzijdigheid hebben veel gemeenten willen compenseren door gebruik te maken van de bundel *Opwekkingsliederen*. Deze bundel is in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw voor het eerst uitgegeven door Ben en Wiesje Hoekendijk. Momenteel bevat de bundel al meer dan 600 nummers, waaraan elk jaar na de Pinksterconferentie op Six Flags in de Flevopolder weer meer worden toegevoegd.

Ten behoeve van het evangelisch georiënteerde deel van de – toen nog – Samen-op-Weg-kerken verscheen in 1999 de ELB. Volgens het Voorwoord van deze bundel heeft het LvK veel goeds te bieden. Maar met het evangelisch liedgoed, dat in deze bundel is samengebracht, hopen de samenstellers tegemoet te kunnen komen aan het verlangen naar geestelijke vernieuwing voor de traditionele kerken. En bij die geestelijke vernieuwing hoort ook, aldus het Voorwoord, de vernieuwing van de lofzang van de gemeente.

3. Criteria

De geschiedenis van het kerklied overziende rijst de vraag: wanneer is een lied een goed kerklied? Het is duidelijk dat er in verschillende perioden van de kerkgeschiedenis ook verschillende antwoorden zijn gegeven. Zijn er objectieve criteria te bedenken waaraan een kerklied kan worden getoetst?

---

¹⁰⁾ M.J.G. van der Velden, *Laat ons de grote Naam bezingen! De betekenis van het Liedboek voor de spiritualiteit van de gemeente*, Kontekstueel, 18^e Jaargang nr. 2, blz. 10.

Aan het slot van het boek van Jan Luth e.a., *Het Kerklied*, komt de redactie tot het noemen van een aantal kenmerken, waaraan volgens hen een goed kerklied moet voldoen¹¹⁾:

- Het moet staan in een liturgisch kader.
- Het moet schriftuurlijk zijn.
- Het moet een goed literair niveau hebben.
- Tekst en melodie mogen geen doel op zich zijn, maar een middel.
- Het moet door iedereen gezongen kunnen worden.
- Het vraagt om melodieën, die het lang uithouden.

Deze criteria neem ik voorlopig als uitgangspunt. Van elk criterium wil ik de betekenis aangeven. En ik wil proberen het belang ervan te wegen.

3.1 Liturgisch kader

Het kerklied moet volgens het handboek *Het Kerklied* staan in een liturgisch kader. De schrijvers van dit handboek voegen hieraan toe, dat het moet klinken in de traditie van de kerk. Het evangelie heeft ons niet als eersten bereikt. Velen voor ons hebben het eerder gehoord en hebben erop gereageerd. De kerk van vandaag moet bewust in die traditie willen staan. Het is opvallend dat veel liederen in het laatste bijbelboek sterke reminiscenties bevatten aan de liederen van het volk van God van oudsher. Van de overwinnaars van het beest wordt in Opb. 15,3 gezegd: "En zij zingen het lied van Mozes, de knecht Gods, en het lied van het Lam, zeggende: Groot en wonderbaar zijn uw werken, Here God, Almachtige; rechtvaardig en waarachtig zijn uw wegen, Gij, Koning der volkeren!" Als wij zingen, zingen wij allereerst mee in het koor van hen die ons zijn voorgegaan. Dat mogen we nooit vergeten. Het is in veel opzichten een lied dat ons gegeven is en dat ons op de lippen wordt gelégd! Het is niet in eerste instantie het lied dat we zelf bedenken en dat spontaan bij ons opborrelt. Het is een lied dat we moeten leren zingen. In de eerste plaats uit ons hoofd, zoals we ons psalm- en gezangversje leerden op de basisschool. Maar uiteindelijk moeten we het ook *learn by heart* of *par coeur* zoals de Engelsen en Fransen zo treffend zeggen.

Daarmee zijn nieuwe liederen uiteraard niet afgeschreven. We moeten niet nostalgisch bij het verleden blijven staan. Stolling van traditie betekent de dood in de pot. De betekenis van *traditie* is toch ook dat ons iets wordt doorgegeven wat wij op onze beurt ook weer moeten en mogen doorgeven. En wij mogen in onze eigen tijd op eigentijdse wijze woord en klank geven aan het geloof der vaderen. De liederenschat van de kerk der eeuwen mag groeien. En het zou van gebrek aan levend geloof getuigen wanneer de kerk van vandaag op dit punt stom en sprakeloos zou blijven. Maar ook dat nieuwe lied zal behoren te staan in de traditie van de kerk van alle tijden.

Dat het kerklied in een liturgisch kader staat betekent ook dat het per definitie een *gemeenteli*ed behoort te zijn. In het geschiedenisoverzicht is al gewezen op de invloeden van het Piëtisme op het geestelijk lied. Het 'wij-lied' van de Reformatie wordt meer en meer vervangen door het piëtistische 'ik-lied' dat los van de gemeenschap staat. Een treffend voorbeeld daarvan kwam ik onlangs tegen in één van de cantates van Johann Sebastian Bach. Cantate BWV 172 is een Pinkstercantate, die uitgaat van de fantastische belofte van Christus in Joh. 14,23 dat de Vader en de Zoon door de Geest zullen komen wonen bij hen die Hem liefhebben en zijn woord bewaren. Het gaat hier duidelijk om de Geest der gemeenschap, die bij de gelovigen zal komen wonen. Maar in een duet tussen sopraan en alt horen we een tweegesprek tussen de enkele ziel en de Geest, waarin de ziel in een soort van lovesong aan de Geest vraagt bij haar binnen te komen:

*Liebste Liebe, die so süsse,
aller Wollust Überfluss,
Ich vergeh, wenn Ich die misse.*

---

¹¹⁾ a.w., blz. 328vv.

Waarop de Geest antwoordt: *Nimm von mir den Gnadenkuss*. Om het duet te beëindigen met de woorden: *Ich bin dein, und du bist mein!* Dit is je reinste, sterk individualistische, bruidsmystiek, die hierboven ook al gesignaleerd werd in liederen van o.a. Nicolai en Tersteegen. Van de laatste is b.v. Gez. 323 uit het Liedboek met o.a. het 5^e vers:

*Oeverloze diepte, wonderlijkste wonder,
zee ik ga in U ten onder.
Ik in U, laat mij nu
vallen in den blinde,
U slechts zien en vinden.*

Deze en dergelijke liederen zijn meer gericht op persoonlijke vroomheid en stichting en op huiselijke godsdienstoefeningen, die in deze tijd in ere waren.

Persoonlijke ervaringen en emoties mogen in liederen die bestemd zijn voor gemeentezang niet de boventoon voeren. Deze liederen zijn vaak geschreven in de eerste persoon enkelvoud. Nu komt dat ook in de Bijbel en met name ook in de psalmen voor. Maar daar is het 'ik' toch meer het 'ik' van de geloofsgemeenschap, die ook nooit uit het oog verloren wordt. Een schitterend voorbeeld daarvan is Psalm 51, waarin toch een uiterst persoonlijke geloofservaring van David verwoord wordt. Maar aan het eind bidt David nadrukkelijk: "Doe wèl aan Sion naar uw welbehagen, bouw de muren van Jeruzalem". Waarschijnlijk ook in het besef, dat als de HERE zijn Geest van hem wegneemt, dit ook onmiddellijk gevolgen heeft voor het volk waarover hij koning is.

Het lied van de gemeente moet aansluiten bij het profetisch belijden van Gods Naam en moet niet verworden tot een profetisch belijden van de eigen geloofservaring. Psalmen en gezangen dienen gericht te zijn op God om Zijn Woord te beantwoorden en te verkondigen. De belangrijkste functie van het lied is lofprijzing en daarmee samenhangend het belijden van Gods daden. Die lofprijzing en aanbidding van God mag niet worden uitgedund tot mijn persoonlijke ervaringen met God. Niet iedereen zal ook mijn tot lied gestolde persoonlijke geloofsbeleving kunnen meemaken. Wat moet onze broeder Job, die een geding met God heeft, met een gezang als nr. 392 uit de *Opwekkingsbundel*, met het voortdurend herhaalde:

*'k Heb van u gehouden
maar nooit zoveel als nu.*

Kan en moet ieder die geweldig aangevochten wordt in zijn of haar geloof dit meezingen? Uit de kring van de 'Landvolkdichters', die de nieuwe psalmberijming tot stand brachten en die ook veel van de nieuwe gezangen uit het LvK voor hun rekening hebben genomen, stamt de uitdrukking dat geloofsliederer er niet zozeer voor zijn om ons geloof te 'uiten', maar vooral om het te 'innen'. Deze gedachte stoelt op de opvatting van de Reformatoren, dat een voorname functie van het lied de verkondiging is. Liederer zijn er niet allereerst voor bedoeld om een religieuze ervaring uit te drukken. Maar ze dienen er op gericht te zijn om het Woord van God te verkondigen en te beantwoorden. Al zingend eigent de gemeente zich de rijkdommen van Gods Woord toe, die haar van nature vreemd zijn.

Nu kan deze tegenstelling niet absoluut genomen worden. In de eredienst draait het toch om twee polen: het Woord van God en het antwoord van de gemeente. In dat antwoord reageert de gemeente op wat haar gezegd is. En in die reactie in de vorm van lofprijzing en dankzegging zit toch ook onvermijdelijk iets van het uiten van wat in haar hart is wakker geroepen. In die uiting zit uiteraard ook iets menselijks. Maar dat mág toch ook juist in een gemeente die door de Geest mondig is gemaakt. Zo zullen er in de eredienst liederer zijn, die met name gezongen zullen worden aan de verkondigingskant en andere, die meer hun geëigende plaats hebben aan de antwoordkant.

3.2 Schriftuurlijk

Het criterium dat een kerklied schriftuurlijk moet zijn was in de gereformeerde traditie eeuwenlang een argument om het vrije lied uit de kerk te weren. Men beriep zich hiervoor vaak op Calvijn.

Maar hoewel Calvijn inderdaad een sterke voorkeur had voor het zingen van psalmen, heeft hij het zingen van gezangen nooit verboden. Toch hebben in de Nederlandse gemeentezangtraditie de vrije kerkliederen lange tijd weinig kans gehad. En, zoals gezegd, voor de kerken van de Gereformeerde Gezindte, die hun wortels hebben in de Afscheiding en de Doleantie, heeft de zgn. Gezangenkwes- tie uit het begin van de 19^e eeuw een frustrerende uitwerking gehad.

In zijn "Onze eeredienst"¹²⁾ heeft ook Abraham Kuyper er aan bijgedragen, dat het zingen van ge- zangen in de Gereformeerde Kerken weinig ruimte kreeg. Principieel heeft hij tegen het dichten en zingen van vrije kerkliederen geen bezwaren. "Is er nu iemand die beweert, dat de Gemeente het recht mist, om zelve hetzij in proza, hetzij in dicht haar gebeden, haar aansprekingen van het hoog- ste Wezen te formuleeren? Ons is zoo iemand niet bekend"¹³⁾. En uit Schriftwoorden als 1 Cor. 14,26-33 en Ef. 5,19 concludeert hij, dat hier sprake is van vrije geestesuitingen. Maar hij voegt er dan merkwaardigerwijs onmiddellijk aan toe, dat hier gesproken worden "van een nog *apostolische* gemeente, waaruit men allerminst tot de Gemeente van thans concludeeren mag"¹⁴⁾. En vervolgens noemt hij dan zes argumenten op, waarom het toch maar beter is om ons in de kerkzang tot de psalmen te beperken. O.a. dat de praktijk uitwijst, dat waar het vrije lied de kerk binnendrong dat vrijwel altijd gaat ten koste van het zingen van de psalmen. Terwijl juist volgens Kuyper "in de Psalmen de blijvende, eeuwige grondtoon van het vroom gemoed weêrklinkt, onderwijl alle kerk- lied meest een tijdelijk karakter droeg, en de eenzijdige opvatting van het oogenblik in de kerken Gods ijkte"¹⁵⁾. En als Kuyper dan concreet kijkt naar wat in de eigen tijd de dichtkunst aan bruikba- re liederen heeft opgeleverd, dan is hij weinig onder de indruk. Wat is het dan allemaal oppervlak- kig bij de diepe toon van de Psalmen. En hij verzucht: "Wij zijn wel een verzenmakend volk, wie deed er niet aan?, - maar de dichterlijke ader vloeit ons traaglijk, en alleen wie dichter bij Gods ge- nade, en bij Gods genade Gereformeerd in hart en nieren is, kan voor een Gereformeerde kerk het lied uit de volle borst zingen. Nu, God kan ons zulke mannen geven, maar Hij gaf ze ons nog niet..."¹⁶⁾.

In de concrete situatie waarin Kuyper stond mag dit misschien zo geweest zijn, principieel is hier m.i. bij hem sprake van een pneumatologisch tekort. Door zo nadrukkelijk te onderscheiden tussen de *apostolische* gemeente uit de tijd van het N.T. en de gemeente van vandaag miskent Kuyper de werking van Gods Geest, die ons evenals de gemeenten van Paulus is beloofd en die ons ook als het gaat om het maken van liederen ter ere van God zal leiden in alle waarheid. Een theologie, die ruim- te heeft voor het charismatische aspect van de nieuwtestamentische gemeente, zal een hogere ver- wachting hebben van wat de Geest ons hierin aan creatieve mogelijkheden te bieden heeft.

Dat Kuyper overigens de oudtestamentische psalmen zo'n prominente plaats in de eredienst geeft, is zeker terecht. Dat ons hierin een schat aan liederen is meegegeven, waaraan we niet mogen voorbij- gaan, wordt in onze gereformeerde traditie met reden beklemtoond. En gemeten aan het gehalte van de psalmen valt menig gezang door de mand. Vergeleken bij de breedte aan emoties, die in de psalmbundel aan bod komt, is er – bij alle goeds dat er ook van te zeggen valt – in b.v. de *Opwek- kingsbundel* sprake van een storende eenzijdigheid. Musicoloog Cees van Setten schrijft in "Vurig Verlangen"¹⁷⁾: "Naast de psalmen zijn de opwekkingsliederen een uiterst welkome aanvulling en, in het bijzonder voor jongeren, een zegen te noemen. Zónder de psalmen ben ik van mening dat een deel van de kritiek op de opwekkingsliederen terecht is: *oppervlakkig, gemaakt vrolijk, te veel erva- ringstheologie, weinig pastoraal, te emotioneel, zweverig, te verticaal*. Aangezien veel van de (plaatselijke) 'gemeentetheologie' gepredikt wordt via onze liedcultuur, kan dit een oppervlakkig ge- loofsleven tot gevolg hebben, waarbij mensen met grote problemen buiten de boot vallen"¹⁸⁾.

---

¹²⁾ A. Kuyper, *Onze eeredienst*, Kampen, 1911.

¹³⁾ a.w., blz. 53.

¹⁴⁾ a.w., blz. 56.

¹⁵⁾ a.w., blz. 56.

¹⁶⁾ a.w., blz. 60.

¹⁷⁾ J. Eschbach e.a., *Vurig Verlangen*, Evangelische vernieuwing in de traditionele kerken, Zoetermeer, 1996.

¹⁸⁾ a.w., blz. 129. De cursivering is van Van Setten zelf.

Met name het lied uit evangelische kring gaat nogal eens mank aan een versmalling van de bijbelse boodschap. Het zijn nogal eens liederen waarin de *theologia gloriae* de boventoon voert. Maar wat in veel gevallen ontbreekt is de visie op en de theologie van het lijden. Maar dan wordt het kerklied hard en schel. In de *Opwekkingsbundel* worden te weinig noties gevonden, die in de psalmen wel aanwezig zijn: verdriet, klaagzang, protest, boosheid, angst, toorn, zucht naar gerechtigheid, schuldgevoel. "Welke liederen hebben de slachtoffers van politieke en economische uitbuiting om te zingen? Welke liederen zijn er voor de slachtoffers van kindermishandeling en seksueel geweld? Welke liederen zijn er voor onze lichamelijk en geestelijk zieken? Met welke liederen kan ik zingend zoals David mijn schuld belijden?"¹⁹⁾. Pastoraal gezien is hier sprake van een manco, dat zich met name wreekt als de liederen uit de *Opwekkingsbundel* de boventoon gaan voeren.

Overigens kun je niet zeggen dat de *Opwekkingsbundel* aan het Psalmboek voorbij is gegaan. Ook wanneer de bron niet vermeld is, is voor ieder die de psalmen kent duidelijk dat veel liederen uit deze bundel aan de psalmen zijn ontleend. Maar juist dat laatste is in veel opzichten juist ook weer een manco. Want het opnemen van psalmteksten is in veel gevallen wel erg selectief gebeurd. Zo is nr. 244 een vrijwel letterlijke weergave van de onberijmde tekst van Psalm 1. Maar de slotverzen over de goddelozen, die geen stand houden in het gericht, ontbreken. Nr. 518 is een verkorte versie van Psalm 139. De spanning van de eerste verzen, waarin de dichter op de vlucht is voor God, wordt niet gehoord. Evenmin als zijn heilige haat tegen hen die God haten aan het einde van de psalm. En uit de Psalm van de Godverlatenheid, die Jezus tot de zijne maakte aan het kruis op Golgotha, haalt nr. 117 alleen de woorden van lofzegging. Maar dat haalt uit die lofzegging wel haar diepte weg!

Goede kerkliederen zijn altijd geïnspireerd door het geheel van de bijbelse traditie. Dat sluit overigens aansluiting bij het moderne levensgevoel niet uit. Maar juist in een tijdperk als het onze, dat gekenmerkt wordt door wat wel de Godsverduistering is genoemd, hebben we liederen nodig die enerzijds aangeven dat God een te vertrouwen God is, maar anderzijds dat Hij ook voor zijn kinderen nog altijd een mysterie is. Uiteindelijk zullen alleen zulke liederen ons uit de wanhoop kunnen trekken, die zeker velen buiten de gemeente vervult, maar die ook ons zelf lang niet altijd vreemd is. In liederen, waarin een roep om gerechtigheid klinkt en waarin God in de stijl van Psalm 10 en Psalm 44 wordt opgeroepen om recht te doen, moet de gemeente plaatsvervangend bidden zolang nog in driekwart van onze wereld de ongerechtigheid op de troon zit.

De 'Landvolkdichters', die onze nieuwe psalmberijming tot stand brachten, kwamen tot de ontdekking dat in de veelkleurige liederentraditie van de westerse kerk juist zulke centrale bijbelse noties als gerechtigheid, vrijheid en vrede ontbraken. En met name ook het eschatologische moment van God die op weg is naar ons toe om zijn Koninkrijk te vestigen. Juist dat gemis bracht hen er toe om zelf dergelijke liederen te dichten. Daaraan danken wij ettelijke liederen uit de rubriek *Koninkrijk Gods* in het LvK. Ik denk b.v. aan het ontroerende Gezang 285:

*Geef vrede, Heer, geef vrede,
de wereld wil slechts strijd.
Al wordt het recht beleden,
de sterkste wint het pleit.
Het onrecht heerst op aarde,
de leugen triomfeert,
ontluistert elke waarde
o red ons sterke Heer.*

In een wereld waarin terroristen de wereldpolitiek lijken te bepalen en het antwoord van de politieke machten ook bepaald niet vrij is van machtsmisbruik zijn dit liederen, die het zuchten van de gemeente èn van de schepping (Rom. 8) om ware gerechtigheid zuiver kunnen verwoorden.

---

¹⁹⁾ C. v. Setten, Een vrolijke noot. Het lied in de 'opwekkingsbeweging'. Soteria, 10e Jaargang, nr. 3, blz. 40.

3.3 Literair niveau

Met dit en de volgende criteria komen we op een gebied waar subjectieve elementen een rol gaan spelen. Want wanneer kun je iets van voldoende literair en/of muzikaal niveau noemen? Is dat niet puur een kwestie van smaak? En valt over smaak eigenlijk wel te twisten?

Eén ding mag duidelijk zijn: God heeft recht op het mooiste en schoonste wat wij Hem te bieden hebben. Er moet ons veel aan gelegen zijn om Hem een lofoffer te bieden, dat puur en zuiver is. Dus moeten we geen genoegen nemen met rammelende versjes met slecht lopende zinnen en niet kloppende beeldspraak. Het kerklied moet niveau hebben.

Maar nogmaals, wie maakt dat uit? Filosofen hebben er altijd een harde dobber aan gehad om sluitende criteria te bieden voor wat mooi of lelijk is. In een themanummer van de theologische etherleergang "Rondom het Woord" zegt één van de Liedboekdichters, Jan Willem Schulte Nordholt, hierover: "Want smaak, ervaring van schoonheid, is niet redelijk, niet uit te rekenen, maar berust op een zeer ingewikkeld samenstel van overwegingen, emoties, gesteldheden, hangt af van de aard van de enkele mens en van de tijd waarin hij leeft, wisselt met wisseling der tijden"²⁰⁾. Onze smaak wordt bepaald door historische, culturele en sociologische factoren.

Desondanks wil Schulte Nordholt vasthouden aan de gedachte dat is uit te maken wat schoonheid heeft. Niet als iets wat te bewijzen valt, maar wel te benaderen. "Ik kan zeggen dat we het er over eens zijn dat Rembrandt groter is dan Anton Pieck, A. Roland Holst dan Clinge Doornbos, Bach dan de Beatles"²¹⁾. Maar tegelijk beseft Schulte Nordholt dat hij hiermee ook weer niet zoveel heeft gezegd. Want welke 'we' worden hier bedoeld? Vraag aan een Beatles-fan of hij Bach ook groter vindt dan zijn favoriete muziekgroep, en het antwoord zal anders zijn dan dat van Schulte Nordholt. Laatstgenoemde wil zeker niet elitair zijn. Maar ook al kan hij schoonheid nauwelijks definiëren, toch jaagt hij het na, evengoed als de waarheid. Het heeft voor hem te maken met de innerlijke en ook uiterlijke orde van de schepping. Schoonheid is iets wat naar Christus wijst in zijn heerlijkheid. De Liedboekdichters wisten zich geroepen om te maken wat mooi is en waar, liefelijk en welluidend (Fil. 4,8v). Zij hebben gedicht vanuit een besef van vakmanschap. Immers, zoals je een kerkgebouw ook niet laat ontwerpen en bouwen door een amateur en hobbyist, zo moet je ook geen liederen willen hebben die gemaakt zijn door mensen, die geen of weinig verstand hebben van de taal. Het dichten van kerkliederen vereist deskundigheid.

Daarom is het LvK ook niet ontstaan volgens een democratische methode. Het LvK moest niet tot stand komen volgens de 'elk-wat-wils'-formule. "Wij vonden dat in de Kerk niet de moderne smaak, de populaire opinie moest prevaleren, al moest ze gehoord en geschat worden. Wij geloofden dat we het beste wat maar mogelijk was moesten zien te bereiken in het liedboek, dat wij een boek dat bedoeld was om God te loven niet achteloos te werk konden gaan"²²⁾.

En dan probeert Schulte Nordholt te komen tot een antwoord op de vraag wat dan een goed lied is. Hij komt niet tot een sluitende definitie, maar hij poneert dat een goed lied midden in een spanningsveld tussen uitersten ligt. Vervolgens noemt hij dan paarsgewijs de volgende tegenstellingen:

- Het moet als toegepaste kunst gebruikskunst zijn en dus aansluiten bij beseffen en termen die in de gemeente leven. Het mag geen duistere poëzie zijn.
- Het moet tegelijk een element van verrassing hebben. Het moet niet na twee of drie keer zingen al vervelen. Geijkte termen op rijm zijn niet genoeg.
- Het moet in de traditie van de kerk weerklinken, maar niet blijven stilstaan in pure nostalgie.
- Het moet anderzijds niet met elke mode, elke wind van leer meegaan.
- Het moet een echo vinden in het geloofsleven, dus ook in ons gevoel, maar zonder sentimenteel te worden. En dan wijst Schulte Nordholt op het gevaar waar Augustinus voor

---

²⁰⁾ J.W. Schulte Nordholt, *Een wijs van Jan Zwart bij een lied van Jan Wit?* in Rondom het Woord, Theologische etherleergang, 23^e Jaargang nr. 3, blz. 36.

²¹⁾ a.a., blz. 36.

²²⁾ a.a., blz. 38.

waarschuwde, dat een lied ons kan brengen tot onbestemde extase.

- Het moet echter geen berijmde dogmatiek worden. In het zingen is de gelovige op andere wijze bezig dan wanneer hij een dogma formuleert of naspreekt. In het zingen verwijdt hij de grenzen, zet hij de woorden in een ruimte groter dan die van alledag. Er is protest en mystiek, wanhoop en troost.

Het toepassen van deze criteria heeft de samenstellers van het LvK er toe gebracht geen liederen van Johannes de Heer op te nemen en verzen van Jan Wit niet te voorzien van wijzen van Jan Zwart!

Maar dan relativeert Schulte Nordholt plotseling op een geweldige manier wat hij eerst heeft proberen te formuleren met het oude verhaal van het klooster, waar de monniken zo ontroerend slecht zongen, totdat ze op een goede dag een eezuchtige, maar zeer bekwame dirigent kregen. Deze schiep het krakkemikkige gezelschap om in een voortreffelijk koor dat alle concoursen won. Maar nadat ze op een Kerstavond de sterren van de hemel hadden gezongen, daalde een engel uit de hemel neer met de vraag waarom ze die avond niet hadden gezongen zoals andere jaren. Toen de monniken verbaasd antwoordden dat ze toch mooier hadden gezongen dan ooit, liet de engel weten dat het misschien wel mooi was, maar dat hun hart er niet in meegekomen was. "Zonder bezieling, of beter gezegd zonder genade is al ons zingen ijdelheid"²³⁾. Wat iemand als Tersteegen verzuchten doet (Gez. 323 LvK):

*Koning in de hemel, kon ik U maar prijzen
U volkomen eer bewijzen.
Kon ik als een engel eeuwig opgetogen
maar U zien met eigen ogen.*

Dit zingen echter is ons voorbehouden in de eeuwigheid.

Een dergelijke relativering kom ik ook tegen bij Cees van Setten. In een artikel in het tijdschrift Kontekstueel n.a.v. het verschijnen van de ELB schrijft hij dat het er bij alle verschillen in waardering van bepaalde muziekstijlen op aan komt dat het geloof, dat daarin wordt verwoord en verklankt, maar echt en wezenlijk is. En hij voegt daaraan toe: "Het werkelijke criterium van het kerklied is uiteindelijk niet van esthetische, artistieke of dogmatische aard. Het essentiële criterium is dat van de ethiek: *reflecteert en bevordert het kerklied de juiste ethische levenshouding of niet?* Voert het kerklied ons in de wereld van Edda of Tora (Amos 5,21-27)?²⁴⁾ Dit doet me denken aan een opmerking die Bonhoeffer eens gemaakt moet hebben, dat alleen diegene die zich druk maakte om het Jodenvraagstuk, dat in zijn dagen zo brandend actueel was, zich ook druk mocht maken voor het zingen van Gregoriaans in de eredienst.

Maar dit besef dat al ons streven naar schoonheid ook een zekere betrekkelijkheid kent, mag ons er niet toe verleiden er dus maar geen werk van te maken. En ik meen dat de ijkpunten, die Schulte Nordholt in het genoemde artikel heeft aangegeven, bruikbaar zijn bij de beoordeling van wat een goed kerklied is. Ook al zal het nog niet altijd meevallen dit concreet uit te werken.

Eén van de ijkpunten, die Schulte Nordholt noemt, is dus dat het lied met de traditie van de kerk verbonden moet zijn zonder te vervallen in nostalgie. Daarbij past de kanttekening dat, hoe geliefd een bepaald lied ook mag zijn, het niet als kerklied gehandhaafd moet blijven als het bol staat van verouderd en archaisch taalgebruik. Ik denk b.v. aan Gez. 13 LvK, een bewerking van Ps. 23 met een schitterende melodie. Maar zinnen als: *Indien mijn geest verstrooi'/en afdwaal' van de kudde en rechte streke,/Hij brengt ze weer te kooi* en: *Al zwerf ik om in nare en donkre dalen* of: *Wat wordt aan mij een schone kelk gegeven vol wijns!* zijn echt niet meer van deze tijd. En dat geldt ook voor het bekende Gez. 174 LvK:

---

²³⁾ a.a., blz. 40.

²⁴⁾ C. van Setten, *Spreekt onder elkaar in lofzangen. Een belichting van de Evangelische Liedbundel*. in: Kontekstueel, 14^e Jaargang nr. 6, blz. 19.

*Ik wil mij gaan vertroosten
in Jesu lijden groot.
Al heeft 't gestaan ten boosten,
het mocht nog worden goed.
Al om mijn zondig leven
ben ik met druk bevaân.
Dat wil ik gaan begeven:
o Jesu, zie mij aan!*

Bij dit eerste couplet zagen de uitgevers zich zelfs genoodzaakt met noten de tekst te verduidelijken. Maar hoe mooi tekst en melodie op zichzelf ook mogen zijn, dit kun je vandaag de gemeente niet meer laten zingen. Als we terecht de oude berijming niet meer willen zingen met onverstaanbare uitdrukkingen als *van de pot ontslagen zijn* (Ps. 81,6 OB) en met zinnen als *stiet zelf dit rot, dat mij benauwt en haat* (Ps. 27,1 OB), dan moeten we ook dit niet op het repertoire van de gemeentezang zetten.

Tenslotte een opmerking, die niet echt bij het voorgaande past. Maar ik wil hem toch ergens kwijt. En daarvoor lijkt dit onderdeel me toch het meest geschikt. In de *Opwekkingsbundel* en andere bundels, die met name bedoeld zijn om jongeren aan te spreken, staan nog al eens anderstalige, met name engelstalige liederen. Ongetwijfeld past dat in een jongerencultuur, die immers heel erg op dit taalgebied gericht is. Het merendeel van de populaire muziek, die de meesten van hen interesseert, bestaat uit songs in deze taal. Toch lijkt het mij niet juist om in een eredienst op Nederlandse bodem Engelstalige liederen te zingen. Betekent Pinksteren niet dat we God loven en prijzen ieder in onze eigen taal? Bovendien, zelfs al mag je bij veel gemeenteleden kennis van de Engelse taal verwachten, dan is er toch nog de mogelijkheid dat je meerderen dan bij het zingen uitsluit omdat ze niet weten er gezongen wordt. En dat lijkt me een ongeoorloofde verbreking van de gemeenschap. En juist bij het zingen van een gemeentelied geeft dat toch geen pas.

3.4 Muzikaal niveau

De laatste drie kenmerken die worden genoemd in Jan Luth e.a., *Het Kerklied*, vat ik samen onder deze ene noemer. Laat ik eerst doorgeven wat in dit handboek nog bij deze kenmerken wordt gezegd.

Allereerst moeten tekst en melodie van het kerklied als kunstwerk geen doel op zich zijn, maar een middel. Dat sluit aan bij wat hier boven is gezegd over de dichtkunst als gebruikskunst. Dat geldt ook voor de muziek. De melodie mag de tekst niet overwoekeren. Ze moet dienen, niet heersen. De melodieën mogen niet afleiden van de tekst.

Meer deskundigen dan ik zelf ben stellen vast, dat in de begintijd van de Reformatie dit inderdaad het geval was. In de kerkmuziek van de Reformatie moest de muziek nauw aansluiten bij de tekst. Als theologisch argument daarvoor werd aangevoerd, dat in de liedtekst het verkondigen van Gods daden centraal moest staan en dat in aansluiting daaraan ook de melodie zich moest richten op die verkondiging. Ze mocht niet als voornaamste, laat staan als enige eis hebben dat ze 'mooi' moest zijn. Maar onder invloed van Piëtisme en Methodisme komt hier verandering in. In de teksten ligt niet langer, zoals al eerder is gezegd, het accent op het profetisch belijden van Gods Naam. Ook de melodieën veranderen sterk. Ze moesten bovenal de méns aanspreken in zijn religieuze gevoelens. De melodieën werden voertuigen voor subjectieve religieuze uitingen i.p.v. voertuigen voor het Woord. Dat brengt een kerklieddeskundige als Jan Smelik tot de stelling: "Melodieën zijn nooit neutraal, maar sluiten altijd aan bij de theologische opvattingen van de godsdienstige stroming waarin ze zijn ontstaan"²⁵⁾.

Een tweede punt dat door de redactie van *Het Kerklied* in dit verband wordt gemaakt is, dat het kerklied door iedereen gezongen moet kunnen worden. Dat houdt b.v. in dat het ritmisch niet te ingewikkeld mag zijn en dat de afstand tussen de laagste en de hoogste toon beperkt moet zijn. Het valt mij op dat er op het gebied van de gemeentelijke zangcultuur nog wel het één en ander te verbeteren valt. Bij het zingen van psalmen en gezangen uit het LvK komt het nogal eens voor dat

---

²⁵⁾ J. Smelik, *Het lied – de vrucht onzer lippen*, in: *De Reformatie*, Jaargang 64, blz. 433.

de gemeente niet in de gaten heeft dat er soms aan het einde van een regel moet worden doorgezongen. Ook al hebben de gemeenteleden het notenschrift voor zich, dan nog gaat het vaak mis. En wel om de eenvoudige reden dat velen nooit geleerd hebben dat schrift te lezen. Een extra complicerende factor bij bepaalde melodieën uit het LvK is, dat een aantal zeer vertrouwde melodieën een geresatureerde oorspronkelijke melodie hebben gekregen, die soms op een enkel punt afwijkt van wat men gewend was te zingen, zodat men heel gemakkelijk de fout ingaat. Sommige melodieën zijn zelfs nauwelijks te herkennen, zoals b.v. die van het Wilhelmus (Gez. 411 LvK). Ik herinner me nog heel goed dat ik voor het eerst het bekende Lutherlied *Een vaste burcht is onze God* op de Liedboekwijs liet zingen. Toen ik na het aarzelende zingen van de gemeente opmerkte dat het nog niet zo meeviel, werd dat hartstochtelijk beaamd door een gemeentelid die het werkelijk maar niks vond.

Het zingen van liederen uit de *Opwekkingsbundel* is vaak nog lastiger, omdat daar over het algemeen geen notenschrift bij gegeven wordt. Behalve de enkelingen, die zich de nieuwe melodieën al snel eigen hebben gemaakt, is het voor de meesten een zoeken en tasten in welke richting de wijs zich zal gaan begeven. Dat maakt het zingen van deze liederen vaak niet overtuigend. Aarzelend zoeken de kerkgangers zich een weg door de melodie. En dat maakt het hen onmogelijk om zulke liederen met hart en ziel en uit volle borst te zingen.

Om hieraan goede leiding te geven zou het goed zijn in de eredienst de voorzanger uit vroeger tijd weer een taak te geven. Dat moet uiteraard iemand zijn met muzikaal inzicht en vanzelfsprekend ook met een goede stem. Nog mooier zou het zijn als de voorzanger zich kan laten bijstaan door een cantorij, die de gemeente ondersteunt in het zingen van de liederen met minder bekende melodieën. En als die cantorij ook nog het geheel zou kunnen opluisteren door het zingen van een tegenstem of van een antifoön, dan is dat helemaal geweldig.

Een derde opmerking die bij dit onderdeel gemaakt wordt in *Het Kerklied* is, dat het kerklied vraagt om melodieën die sterk zijn, die het lang uithouden. Ook dat is een opmerking die ik van harte bijval. Mijn ervaring met met name nogal wat liederen uit de *Opwekkingsbundel* is, dat ze op de één of andere manier veel van het zelfde zijn. Het zelfde heb ik met liederen uit de bundel van Johannes de Heer. Ik wil toegeven dat in deze waarneming een subjectief element kan schuilen. Maar ik heb de indruk dat de melodieën van het LvK en ook van de ELB over het algemeen meer variatie kennen. Die komen bij mij als sterker over dan de wijsjes van het doorsnee opwekkingslied.

Overigens valt over het muzikale aspect van het kerklied het zelfde op te merken als bij het literaire aspect. Aan welke maatstaven meet je precies de schoonheid van de muziek? Spelen ook hier niet onbewust subjectieve elementen een rol? En wordt ook op het gebied van de muziek onze smaak niet voor een groot deel bepaald door historische, culturele en sociologische factoren? Er moet voor worden opgepast dat op dit gebied niet exclusief gedacht wordt en dat de liefhebber van de ene stijl die van de andere niet verzuist en andersom.

Op dit gebied is er in de kerkelijke wereld op z'n minst een tweedeling te ontdekken tussen aanhangers van een 'hoge' en die van een 'lage' liturgie. De 'hogen' kiezen voor gearticuleerd orgelspel, fijnbesnaarde cantorijen en liturgen die in poëtische volzinnen spreken. De 'lagen' willen gewoon lekker zingen, houden van een 'evangelische stamper' en hebben behoefte aan een recht-voor-zijn-raap preek. Aan de 'hoge' kant wordt neergekeken op de 'praisecultuur' of het Opwekkingslied. In een standaardwerk op het gebied van de eredienst *De weg van de liturgie*²⁶⁾ wordt dit fenomeen gewoon doodgezwegen. En ook in *Het Kerklied* wordt er minimaal aandacht aan gegeven. De 'hogen' ergeren zich aan de muziekstijl, de directheid of onzorgvuldigheid van teksten, het gebrek aan liturgisch kader. Evangelischen kijken van hun kant argwanend naar de liturgische beweging. Ze vinden het allemaal veel te elitair en te hoogdravend.

Toch groeit er ook in deze kring behoefte aan verdieping en doordachte liturgie. De musicoloog Cees van Setten, die duidelijk zijn wortels heeft in de evangelische beweging en lid was van de werkgroep die de ELB heeft samengesteld, heeft in diverse tijdschriftartikelen²⁷⁾ een boeiende po-

---

²⁶⁾ P. Oskamp e.a., *De weg van de liturgie. Tradities, achtergronden, praktijk.*² Zoetermeer 1998

²⁷⁾ Naast zijn in noot 17 genoemde bijdrage in J. Eschbach e.a., *Vurig verlangen* publiceerde hij in Idea, Soteria en Kontekstueel (*Spreekt onder elkaar in lofzangen*, Kontekstueel, 14^e Jaargang nr. 6; *Het lied in de opwekkingsbeweging*,

ging gedaan over kerkmuziek na te denken op een wijze, die 'hoog' en 'laag' integreert. Hij verzet zich tegen wat hij noemt 'liturgisch fundamentalisme', dat de eigen muziekstijl sacraliseert als het enige waarmee je voor de Allerhoogste kunt verschijnen. Waar dit met name door voorstanders van een 'hoge' liturgie wordt gedaan, worden z.i. feitelijk miljoenen mensen afgeschreven. Want, zegt hij, hoeveel dronkaards, zwervers en aan lager wal geraakte mensen zijn niet door opwekkingsliederen á la Moody en Sankey aan de voeten van Jezus gebracht. En hoeveel jongeren kunnen niet met name in de songs van de *Opwekkingsbundel* en die van *Youth for Christ* hun gevoelens van lofprijzing en aanbidding uiten, in een muziekstijl die veel meer aansluit bij hun ervaringswereld dan die van de psalmen en gezangen van het LvK.

Volgens de opvatting van Van Setten bijten oude kerktoonsoorten, 18^e en 19^e eeuwse hymnen, moderne zettingen en lichte muziek elkaar helemaal niet, maar hebben ze allen recht van bestaan. Hij zou ze dan ook graag naast elkaar een plaats geven in de eredienst. Zijn voorbeeld is Engeland waar een vruchtbare traditie bestaat van integratie van het oude en het nieuwe kerklied. Het zondagavondprogramma *Songs of Praise* van de BBC is daar een voorbeeld van. En de ELB, waaraan hij meewerkte, is bedoeld als een bundel waarin eveneens deze combinatie van de oude hymnische stijl, zoals ook het LvK die kent, met lichtere muziek te vinden is. En bij lichtere muziek wordt dan gedacht aan muziek met veel syncopen in de traditie van de spirituals, jazz, folk, melodieuze pop en af en toe rock en dance. Het is het muzikale idioom van een groot deel van de jongere generatie. En ook in de christelijke kerk elders in de wereld wordt er veel meer religieuze muziek in deze stijl gevonden. Wanneer deze stijl, met de spiritualiteit die daarmee correspondeert, in de ban wordt gedaan, is volgens Van Setten een groot deel van de christenheid daarmee veroordeeld²⁸⁾. Van Setten heeft geen moeite met kritiek op deze muziek op zich. Maar dan moet dat wel kritiek van binnenuit zijn. Je moet niet de ene muziekstijl veroordelen vanuit je eigen muziekstijl. Want Bach is Bach en Graham Kendrick is Graham Kendrick. Je moet ieder op eigen merites beoordelen.

We hebben het hier natuurlijk niet alleen over de muziek op zichzelf, maar ook over de instrumenten die daarbij horen. De lichte muziekstijl verdraagt zich over het algemeen niet met het orgel. Ze vraagt meerdere instrumenten als trompet en fluit en percussie-instrumenten. En dat vereist weer goede leiding op muzikaal en zangtechnisch gebied. Dit hebben wij als predikanten nauwelijks in ons pakket. Dus ook dit vraagt om goede cantores en zangleiders, die in samenwerking met bewaarde musici leiding geven aan de gemeentezang.

Het probleem is wel hoe we in dit alles de eenheid van de gemeente bewaren. Dat de orgelliefhebbers niet afknappen op het combo en andersom. Er moet een principiële bereidheid zijn om in de dubbele betekenis van het woord naar elkaar te luisteren. Van Setten schrijft: "Wij moeten onze prachtige orgelcultuur, samen met onze monumentale oude orgels, niet kwijt. Wel vraagt de ELB om *verbreding*. Een aantal liederen vraagt om een vleugel, weer anderen zijn ondenkbaar zonder percussie. De combinatie orgel-piano is een prachtige, maar ook met fluit, viool, trompet, etcetera. Hier is het orgel niet meer alleen als solo-instrument gedacht, maar ook als onderdeel in het samenspel"²⁹⁾. Ook op dit gebied moet en mag Pinksteren werkelijkheid worden. Dat we ieder ook in onze eigen muziktaal de daden van God verkondigen en Hem mogen aanbidden.

En hoe kunnen we God beter aanbidden dan in de taal van de muziek? Ik wees er al op dat Luther muziek het voornaamste na de theologie is. Misschien zou je zelfs kunnen stellen, dat theologie als een rationele benadering van God zelfs nog achter staat bij de muziek. Tot deze gedachte kwam ik bij het lezen van een uitspraak van iemand, die volgens mij weet waar hij het over heeft als hij over muziek spreekt: "Muziek is wezenlijk aanbidding, het uitzeggen in gezang wat niet gesproken kan

---

Soteria, 10^e Jaargang nr. 3; *Muziek tussen Babylon en Jeruzalem*, Soteria 17^e Jaargang nr. 2; *Gave en opgave van de Evangelische Liedbundel*, Idea 19^e Jaargang nr. 5)

²⁸⁾ C. van Setten, *Spreekt onder elkaar in lofzangen*, Kontekstueel, 14^e Jaargang nr. 6, blz. 17.

²⁹⁾ a.a., blz. 18. Van Setten is overigens geen voorstander van het gebruik van een drumstel in de kerk vanwege het dominerende karakter ervan. En omdat maar weinig drummers de techniek van het weglaten beheersen. Hoewel dat volgens hem ook voor organisten kan gelden!

worden. Het is getoonde (!) verwondering over wat is, maar niet doorgrond kan worden. Het is een zijswijze van dankbaarheid, waarbij het zingen als zelfbewustheid toch nooit reflexief wordt"³⁰⁾.

3.5 Missionair criterium?

Tenslotte wil ik nog één punt noemen, dat van essentieel belang is bij het nadenken over het kerklied. Op één van onze TSB-dagen van dit seizoen zullen we met Stefan Paas nadenken over het missionaire karakter van de eredienst. En daar hoort uiteraard ook het kerklied bij. In dit onderdeel wil ik alvast een voorschot nemen op wat er dan aan de orde zal komen. Wat wordt bij de bezinning op het kerklied gevraagd van een gemeente, die kerk wil zijn in deze tijd en die er naar verlangt om velen, die nu nog buiten haar muren leven, in haar midden te ontvangen en ruimte te bieden? En die er minstens zo vurig naar verlangt om diegenen, die binnen haar muren opgroeien, er van te weerhouden om uit haar midden weg te gaan en hun heil elders te zoeken? Bij deze laatste categorie denk ik uiteraard met name aan onze jongeren.

Een missionaire gemeente zal bepaald geen subcultuur willen vormen. Ze zal geen groep willen en mogen zijn met een eigen taal, een eigen stijl die alleen maar toegankelijk is voor de incrowd. Dat staat principieel op gespannen voet met wat een gemeente van Christus is: een herberg die gastvrij open staat voor elke vermoeide reiziger en waar hij op V/verhaal kan komen. Die overtuiging moet alles bepalen wat wij als gemeente doen. Juist ook in de eredienst, waarin het hart van de gemeente klopt.

De vraag is alleen wat voor consequenties we uit dit verlangen moeten trekken. Houdt dit bijvoorbeeld in dat kerkdiensten aantrekkelijk moeten zijn voor buitenkerkelijken? En waaruit moet die aantrekkelijkheid dan bestaan?

In het boek van Stefan Paas *De werkers van het elfde uur*³¹⁾ speelt 1 Cor. 14,23.24 een grote rol. In de samenkomsten van de Corinthische gemeente was het kennelijk normaal dat regelmatig ongelovigen binnenkwamen. En Paulus is van mening dat de gemeente daar in haar manier van samenkomen rekening mee moet houden. Daarom geen tongentaal, omdat dat de eredienst ontoegankelijk maakt voor buitenstaanders.

Stefan Paas en anderen concluderen hieruit, dat er van de kerk van nu een behoorlijke omwenteling in ons denken en handelen wordt gevraagd om ons gemeente-zijn vanuit dit gezichtspunt te benaderen. Wij mogen en moeten van niet-gelovigen vragen dat ze zich bekeren. Maar, zo zegt men, moeten zij zich bekeren tot de Vader van onze Heer Jezus Christus of tot onze stijl van leven en denken? En tot onze stijl van zingen en musiceren? Hebben wij omwille van onze jongeren en omwille van de niet-gelovige medemens als kerk geen wijsheid en pastorale bewogenheid nodig om te zoeken naar nieuwe wegen die leiden tot hun hart? En moeten we niet eerlijk vaststellen dat de muziekstijlen die de hedendaagse mens ontroeren, ontspannen of stimuleren in de kerk nauwelijks worden gehoord? Geldt trouwens ook niet voor een groot deel van de trouwe kerkgangers en zeker voor onze jongeren, dat ze zich tussen de zondagen in nauwelijks bezig zullen houden met de muzieksoort die hen van de kerkdienst zo vertrouwd is? En als onze erediensten al door ongelovigen worden bezocht, zullen dan niet alleen degenen die van huis uit nog vertrouwd zijn met het fenomeen kerkdienst enigszins worden aangesproken door wat er wordt gezongen en gespeeld?

In een boek, dat een analyse wil geven van wat er op het gebied van christelijke muziek gaande is³²⁾, kwam ik het volgende citaat van John Stott tegen: "Onze gemeenten verlangen van elk nieuw lid niet alleen een bekering, maar ook een verandering van cultuur. Het nieuwe lid moet een deel van zijn eigentijds gedrag afzweren en de oude patronen overnemen die algemeen aangehangen worden door de meerderheid van de gemeente. De nieuwe christen moet de oude gezangen leren en

---

³⁰⁾ Herman Schaeffer, *Wijsheid en muzikaliteit* in: *Beweging*, 63^e Jaargang nr. 4, 1999, blz. 17.

³¹⁾ S. Paas e.a., *De werkers van het elfde uur. Inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*. Zoetermeer, 2003.

³²⁾ Steve Miller, *Christelijke muziek in beroering. Een brede en kritische analyse van een brandend vraagstuk*. Gorinchem 1994.

ze waarderen. Hij moet 'de tale Kanaäns' leren... Kortom: hij moet twee generaties teruggaan en iets ondergaan, wat je een pijnlijke culturele besnijdenis zou kunnen noemen"³³⁾.

Even verder las ik een ander citaat van Reed Arvin, een producer, componist en musicus: "Wie in de muziekbediening staat, probeert zijn belofte in te lossen de ongeredde wereld te benaderen..., maar de conventionele benaderingen van de muziekbediening worden steeds minder relevant voor een publiek dat zelfs de woordenschat van het geloof niet meer verstaat. De waarheid is, dat we fijne liederen hebben staan zingen voor onszelf. En de wereld heeft niet alleen niet geluisterd; zij weet niet eens dat we gezongen hebben"³⁴⁾.

Ik denk dat dit met name waar is van onze psalmzang. Uit het bovenstaande mag duidelijk zijn, dat ik er een groot voorstander van ben om deze liederenschat van het oude Israël voor de kerk van nu te bewaren. Ik ben het eens met ieder die zegt, dat in deze liederen de lengte en breedte, hoogte en diepte van ons leven met God op niet makkelijk te overtreffen wijze is verwoord. Maar juist om deze schat voor de kerk van vandaag te behouden zullen we misschien de velen zo vertrouwde en dierbare Geneefse melodieën moeten opofferen. Moet de rijkdom van de oude psalmen aan een huidige generatie niet in een moderner muzikidroom worden aangeboden? Hierboven stipte ik al aan dat al aan het begin van de 17^e eeuw geklaagd werd over de onzingbaarheid van de psalmmelodieën. Ik beschik over een liederenbundel van de Christian Reformed Church of America, waarin vele psalmen al zijn voorzien van een vandaag meer aansprekende wijs. En in het Nederlands Dagblad las ik een tijdje geleden van een psalmenproject onder de titel *Psalmen van Nu* door een aantal dichters en muzikschrijvers, die er naar streven alle honderdvijftig psalmen opnieuw te berijmen en van een popmelodie te voorzien. Initiatiefnemer is Rien van den Berg. Er is inmiddels een cd uitgebracht met ruim twintig liederen.

Leveren we ons zo niet uit aan de muziekstijlen van de wereld? Is er ook niet het gevaar dat we de wereld zo tegemoet treden, dat het onderscheid, dat er toch ook is, dreigt te vervagen? Dat we ons zover naar buiten wagen, dat er voor hen die buiten zijn geen prikkel meer is om binnen te komen? Van Setten wijst in dit verband naar het woord van Paulus, dat we als christenen niet *van* de wereld zijn, maar wel *in* de wereld. "'Niet van, maar wel in de wereld' betekent je met een zuiver geweten in de cultuur begeven, ook als je die niet als hoogstaand beoordeelt, dit zelfs als vernederend ervaart. Het is de gezindheid van de Mensenzoon die zich vernederde tot onze cultuur en vlees werd. De incarnatie betrof óók de cultuur! (...) Het oppakken en integreren van de 'seizoenen' in de cultuur is de opdracht van de christelijke muziek in het algemeen en de kerkmuziek in het bijzonder. Zo niet dan verliezen we de band met de (gewone) geschiedenis en komt de heilsgeschiedenis niet tot stand"³⁵⁾.

Toch is er ook een andere kant aan dit verhaal. Wanneer er voor wordt gepleit de kerkdienst aantrekkelijk te maken voor buitenstaanders, roept dat de vraag op welke visie op de kerkdienst daarachter schuil gaat. Jan Smelik, één van de redacteurs van het handboek *Het Kerklied* stelt in een artikel³⁶⁾, dat de kerk, behalve een missionaire taak, ook een liturgische taak heeft. En die liturgische taak bestaat uit het aanbidden en vereren van God. Is de essentie van een kerkdienst niet, aldus Smelik, dat God op geregelde tijden zijn gemeente wil ontmoeten en door haar aanbeden wil worden? Draait het in kerkdiensten daarom niet om het gedenken van Gods daden, de opbouw in het geloof van de gemeente en haar toerusting voor haar (ook missionaire) taak in de wereld? De aantrekkelijkheid van kerkdiensten is volgens Smelik daaraan ondergeschikt. Onnodige drempels, waarover buitenstaanders kunnen struikelen, moeten uiteraard worden weggebroken. Maar hij vraagt zich wel af of je kerkdiensten permanent kunt afstemmen op mensen van buiten, die eens een keertje komen kijken. "Elke kerkdienst, ongeacht de vraag hoe die ingericht is, veronderstelt een zekere mate van kennis over het christelijk geloof. In een kerkdienst geeft de kerk immers gestalte aan haar geloof. Je kunt dit negatief waarderen omdat het de kerkdienst ontoegankelijker maakt voor buitenkerkelijken. Maar je kunt er ook juist positief gebruik van maken. Omdat de kerkdienst

---

³³⁾ a.w., blz. 149.

³⁴⁾ a.w., blz. 150.

³⁵⁾ C. van Setten, *Muziek tussen Babylon en Jeruzalem* in: Soteria, 17e Jaargang nr. 2, blz. 17.

³⁶⁾ J. Smelik, *De aantrekkelijkheid van kerkdiensten voor buitenkerkelijken* in: Eredienst, 30e Jaargang nr. 5, blz. 5vv.

zo onlosmakelijk verbonden is met het christelijk geloof, kan de kerkdienst uitstekend fungeren om aan buitenkerkelijken het één en ander van het christelijk geloof te verduidelijken"³⁷⁾.

Als een praktisch probleem bij het aantrekkelijk proberen te maken van de kerkdiensten ziet Smelik het bepalen van de doelgroep, waarop het taalgebruik en de muziek zou moeten worden afgestemd. "Het maakt nogal wat uit of een kerkdienst aantrekkelijk moet worden gemaakt voor bijvoorbeeld een goed opgeleide directeur van een fietsfabriek, die veel doet aan zijn algemene ontwikkeling, of voor een jongere wiens culturele wereld uitsluitend bestaat uit MTV en voetbal"³⁸⁾. Loop je daarom niet het gevaar zo breed te willen zijn om zoveel mogelijk doelgroepen te bereiken, waardoor je in wezen niemand bereikt? "In de westerse maatschappij, waar zoveel stijlen en gewoontes op allerlei gebied bestaan, is het een hachelijke zaak te zoeken naar een gemiddelde, een gemene deler waarmee je een kerkdienst aantrekkelijk zou kunnen maken voor buitenkerkelijken. In onze moderne samenleving heeft zo'n beetje elke groepering zijn eigen stijl, gewoontes en gebruiken. Waarom mag de kerk dan niet haar eigen stijl en gewoontes op diverse gebieden hebben?"³⁹⁾

Voor mij is de vrucht van het gesprek tussen de partners, die ik in het bovenstaande aan het woord liet, dat de kerk er enerzijds voor moet oppassen in haar taal (woordgebruik en muziektaal) ettelijke generaties achter te lopen bij het huidige geslacht. Er mag geen kloof ontstaan tussen ons spreken, zingen en musiceren in de kerk en daarbuiten. Maar anderzijds moet de kerk ook niet vergeten wat haar specifieke taak is in de eredienst. En daarin mag ze ook iets volstrekt eigens bewaren, waar ze buitenstaanders hartstochtelijk voor wil winnen: de lofzegging op de drieënige God – Vader, Zoon en Heilige Geest. Halleluja! Amen.

4. Slotopmerkingen

In het bovenstaande heb ik gedachten verwoord, die gedeeltelijk voor mij zelf ook nog voor een groot deel concrete werkelijkheid moeten worden. Bij het concipiëren van deze lezing heb ik, met name bij het laatste onderdeel, bij mij zelf een bepaalde spanning ervaren tussen mijn hoofd en mijn hart. Ik kan niet ontkennen dat ik met mijn hart voor een groot deel nog leef en me beweeg in een zang- en muziekcultuur, die in zekere zin niet meer van deze tijd is, maar die me dierbaar en vertrouwd is. In woord en melodie kunnen psalmen en gezangen, die in die cultuur passen, mij ontroeren en inspireren. Maar met mijn verstand realiseer ik me, dat ik me daarin niet mag opsluiten zodat ik, c.q. de gemeente ontoegankelijk wordt voor hen naar wie Gods liefde uitgaat. En ik strek me er naar uit dit ook meer en meer te laten doordringen in mijn hart. Mogelijk is die spanning in deze lezing ook merkbaar. Ik kan me voorstellen dat dit bij jullie, die voor een groot deel tot een jongere generatie behoren, anders ligt. Ik zie er naar uit hierover met jullie in gesprek te komen.

Eén ding is zeker: we hebben het hier over iets dat het hart van onze omgang met God raakt. Juist dat kan maken dat discussies hierover in de gemeente vaak ook zo emotioneel geladen zijn. Maar dat is funest voor de gemeenschap der heiligen, waarin dissonanten niet mogen overheersen. In de gemeente hoort de zang immers te staan in het teken van spreken met elkaar (Ef. 5,19). Het gaat daarbij om de hoogste vorm van communicatie met elkaar en met Hem die ons samenbracht.

Ik eindig met een laatste citaat: "Moge onze muzikaliteit ons hele leven doortrekken, zodat we Hem danken zonder ophouden! Moge ons kennen een zich-bemind-weten zijn en uitmonden in een hartstochtelijke wederliefde! Het heeft namelijk een diepe zin dat het liefdeslied de kern vormt van alle musiceren, en dat musiceren de kern vormt van mens-zijn. Welzalig de mens die zijn welgevallen aan Jahweh in wijsheid leert tonen!"⁴⁰⁾

drs. Johan C. Schaeffer,
Nunspeet, oktober 2004.

---

³⁷⁾ a.a., blz. 7.

³⁸⁾ a.a., blz. 8.

³⁹⁾ a.a., blz. 9.

⁴⁰⁾ Herman Schaeffer, a.a., blz. 17.